בס"ד

חיי אברהם

פרשת וישלח תש"פ

בענין "ממזרות קודם מתן תורה"

עֵשָׂו לָקַח אֶת נָשָׁיו מִבְּנוֹת כְּנָעַן אֶת עָדָה בַּת אֵילוֹן הַחִתִּי וְאֶת אָהֳלִיבָמָה בַּת עֲנָה בַּת צִבְעוֹן הַחִוִּי (ל"ו ב')

ופירש"י אם בת ענה לא בת צבעון, ענה בנו של צבעון, שנאמר (פסוק כ"ד) ואלה בני צבעון ואיה וענה, מלמד שבא צבעון על כלתו אשת ענה ויצאת אהליבמה מבין שניהם (צבעון וענה) והודיעך הכתוב שכולן בני **ממזרות** היו. ובפסוק כ' כתיב אלה בני שעיר כו' וצבעון וענה, ובפסוק כ"ד כתיב ואלה בני צבעון ואיה וענה הוא ענה אשר מצא את הימם במדבר ברעתו את החמרים לצבעון אביו. ופירש"י שם הוא ענה האמור למעלה (פסוק כ') שהוא אחיו של צבעון וכאן הוא קורא אותו בנו, מלמד שבא צבעון על אמו והוליד את ענה. ועוד פירש"י שם (ד"ה את הימם) וז"ל, פרדים, הרביע חמור על סוס נקבה וילדה פרד, והוא היה ממזר, והביא פסולין לעולם. ומקורו בפסחים (נד.) דורשי חמורות היו אומרים ענה פסול היה, לפיכך הביא פסול לעולם, שנאמר אלה בני שעיר כו', וכתיב אלה בני צבעון ואיה וענה, אלא מלמד שבא צבעון על אמו והוליד ממנה ענה. ודילמא תרי ענה הוו, אמר רבא כו' אמר קרא הוא ענה, הוא ענה דמעיקרא, ע"כ. (והא דכתיב ענה בן שעיר בפסוק כ', יע"ש בתוס' מש"כ בזה, וברמב"ן כאן (ל"ו כ"ה), ועוד). וכן בפסוק ה' ואהליבמה ילדה כו' את קרח, פירש"י קרח זה ממזר היה ובן אליפז היה.

מבואר מדברי רש"י דבני עשו היו ממזרים, וא"כ שייך ממזרות קודם מתן תורה. וכ"כ רש"י פ' נח (ז' ד') גבי המבול, ארבעים יום כנגד יצירת הולד שקלקלו להטריח ליוצרם לצור צורת ממזרים[1]. ויש לעיין בזה מביאור דברי הראשונים ואחרונים בכמה סוגיות בגמרא, ומדבריהם על התורה, וכבר הקשו האחרונים שדבריהם סותרין אהדדי, וכדיבואר.

והנה, איתא בתענית (ד.) אמר רבי שמואל בר נחמני אמר רבי יונתן שלשה שאלו שלא כהוגן, לשנים השיבוהו כהוגן, לאחד השיבוהו שלא כהוגן. ואלו הן, אליעזר עבד אברהם, ושאול בן קיש, ויפתח הגלעדי. אליעזר עבד אברהם דכתיב והיה הנערה אשר אמר אליה הטי נא כדך וכו', יכול אפילו חיגרת אפילו סומא, השיבו כהוגן, ונזדמנה לו רבקה. שאול בן קיש דכתיב והיה האיש אשר יכנו יעשרנו המלך עשר גדול ואת בתו יתן לו, יכול אפילו עבד, אפילו ממזר, השיבו כהוגן, ונזדמן לו דוד וכו'.

---

[1] כן הביא מכאן בס' צידה לדרך (ו' ב') הובא דבריו לקמן, וכ"כ בעוד אחרונים.

וכתבו תוס' (ד"ה יכול אפי' חיגרת) וז"ל, תימה אמאי לא נקט הכא גבי אליעזר עבד אברהם כמו דקאמר גבי שאול בסמוך יכול אפי' ממזרת או שפחה וכו'. ואמר רש"י משום דגבי אליעזר לא שייך עדיין ממזרת דהא לא נתנה תורה[2].

הרי כתבו תוס' בשם רש"י להוכיח מהא דלא חיישינן דלמא נזדמן ממזרת ליצחק דליכא ממזרות קודם מ"ת, וקשה דדבריו סותרין אהדדי, מדברי רש"י עה"ת גבי בני עשו דחזינן דיש ממזרות קודם מ"ת[3]. וכן הקשה בנחלת יעקב פ' חיי שרה (כ"ד ט"ז) על דברי תוס' בתענית וז"ל, גם מה שתירצו שלא היה פסול ממזרות לא ידעתי מאין הרגלים, דהא בני נח הוזהרו על העריות לכולי עלמא, וגם אברהם הרחיק בשביל שם רע שיצא על לוט (שבא על בנותיו כדפירש"י פ' וירא כ' א'), וגם סוף פרשת וישלח שהאריך הכתוב לברר שהיו כולם ממזרים, ואילו לא היה ממזרות אז מה קלון להם בזה[4]. ודוחק לומר שאע"פ שהוזהרו על העריות ויש להם קלון בזה אפ"ה אין נוהג ממזרות להיות אסורים להנשא, עכ"ל.

ואיתא בקידושין (יג.) א"ר יהודה אמר שמואל כל שאינו יודע בטיב גיטין וקידושין לא יהא לו עסק עמהן (דיינים המורים הוראה בעריות ואינם בקיאים בהם), א"ר אסי א"ר יוחנן וקשין לעולם יותר מדור המבול שנאמר אלה וכחש כו', מאי משמע, כדמתרגם ר' יוסף מולידין בנין מנשי חבריהון כו' וכתיב על כן תאבל הארץ כו' וגם דגי הים יאספו, ואילו בדור המבול לא נגזרה גזירה על דגים שבים. ומבואר דהמורים בעריות ואינם בקיאים בהם מביאים מיתה אפי' לדגים שבים משא"כ בדור המבול.

והקשו האחרונים[5] הלא גם בדור המבול עיקר עונשן על עריות הוי, ומשמע נמי דהוי חשידי אפילו על אשת איש (כמש"כ רש"י ו' ב'), וא"כ מאי שנא דור המבול מהמורים בעריות ואינם בקיאים בהם, ותירצו דמ"מ לא הוי חמיר כ"כ כיון דלא הוי שייך פסול ממזרים קודם מתן תורה כגון בדור המבול, משא"כ במי שאינו יודע בטיב גיטין וקידושין בישראל שיש בהם פסול ממזרות, והיינו דמייתי הא דמתרגם ר' יוסף מולידין בנין מנשי חבריהן, אלמא דבפסול ממזרות תליא מילתא ולא בניאוף, ולכן חטאם קשה יותר מדור המבול. הרי חזינן מביאור דברי האחרונים בגמ' דס"ל דליכא ממזרות קודם מ"ת, וכדברי תוס' בתענית הנ"ל.

---

[2] ויע' במהרש"א שם שכתב למאי דאמרינן דאבותינו קיימו כל התורה הדק"ל וה"מ פריך מממזרת. ויע' במהרצ"ח שם בזה, ומש"כ ע"ד בשדי חמד (מערכת א' אות קפ"ו). וע"ע בגבורת ארי שם שהקשה על דברי תוספות דהלא נצטוו שלא ליקח שפחה. עוד דנו האחרונים אם ס"ל לתוס' בתענית דהאבות יצאו מכלל בן נח או לא, יע' בבית האוצר (א' ב') שכ' דדין ב"נ אית להו, ונפקא מינה אם אין ממזרות בב"נ, ויע' בזה לקמן.

[3] ובאמת מש"כ תוס' בשם רש"י דליכא ממזרות קודם מ"ת לא נמצא דברי רש"י לפנינו וכמש"כ המהרצ"ח שם.

[4] וכמש"כ בב"ר (פ"ב י"ב) הובא במזרחי (ל"ו י"ב) דכל המשפחות הללו לא נכתבו כאן אלא להודיע קלונם ופסלותם.

[5] מהרש"א ופנ"י ויעב"ץ שם, ודלא כרא"ם (ו' ב') שכ' דצ"ל אגדות חלוקות הן (הך גמ' דקידושין, ודברי רש"י דהיו חשידי באשת איש).

[ובעיקר ענין ממזרות בב"נ, הנה כתבו תוס' דליכא ממזרות בב"נ, יע' בתוס' יבמות כג. (ד"ה קסבר), ובכורות מז. (ד"ה ולא יע' שטמ"ק שם) וברש"י קידושין (סח: ד"ה ומשני) ובגר"א (סי' ד' אות מ"ו), ומאידך, בתוס' ר"י הזקן (קידושין שם) ועוד ראשונים ס"ל דיש ממזרות לעכו"ם, וכ"כ בחי' ר' נחום יבמות (אות רפ"ו) בדעת רש"י בכורות שם, ויע' לקמן בזה].

ומאידך, מצינו שיש המדייקים דיש ממזרות קודם מתן תורה מגמ' בסנהדרין (צט:), דאיתא התם, אחות לוטן תמנע (ל"ו כ"ב) מאי היא, תמנע בת מלכים הואי, דכתיב אלוף לוטן (אלוף תמנע[6]), וכל אלוף מלכותא בלא תאגא היא (פירש"י שר גדול אלא שאינו מעוטר, וכיון דתמנע היתה אחות מלך ודאי בת מלך היא), בעיא לאיגיורי, באתה אצל אברהם יצחק ויעקב ולא קבלוה, הלכה והיתה פילגש לאליפז בן עשו. אמרה מוטב תהא שפחה לאומה זו (לבני אברהם ויצחק), ולא תהא גבירה לאומה אחרת. נפק מינה עמלק, דצערינהו לישראל. מאי טעמא, דלא איבעי להו לרחקה (מתחת כנפי השכינה, שהיה להם לגיירה).

והוקשה למפרשים אמאי באמת לא קבלוה, והלא הרבה נפשות גייר אברהם כדכתיב ואת הנפש אשר עשו בחרן. וכתב הבאר שבע דלא קבלוה משום שנולדה בממזרות כמו שאמרו בב"ר (פ"ב י"ד) הובא ברש"י (פסוק י"ב) שבא אליפז על אשתו של שעיר. וכ"כ בנחלת יעקב (ברש"י שם) שלא רצו שיתערב פסול ממזרות בזרעו, וכדבריו בפ' חיי שרה הנ"ל. וכ"כ ברי"ף בע"י סנהדרין שם, והוסיף דמ"מ לא איבעי להו לרחקה דהיה להם לגיירה אע"פ שלא ישיאוה[7]. הרי דס"ל להני אחרונים דהאבות לא גיירה לתמנע משום שהיתה ממזרת, ומשמע דיש דין ממזרות קודם מ"ת, וכדברי רש"י בפרשתן, ותקשי לדברי תוס' בשם רש"י בתענית הנ"ל ודברי הגמ' בקידושין המבואר לעיל דאין ממזרות קודם מ"ת, וצ"ע.

בפרשת מקץ כתיב (מ"ח ט') ויאמר יוסף אל אביו בני הם אשר נתן לי אלקים בזה, ופירש"י הראה לו שטר אירוסין ושטר כתובה. ובשפתי חכמים כתב בשם המהרש"ל דיוסף הראה לו השטר להראות שאינם ממזרים. ובצדה לדרך שם (בעל הבאר שבע) הקשה היאך היה סבור יוסף שאינו רוצה לברכם מפני שהם

---

[6] יע' מלא הרועים שם.

[7] וע"ע בנחל"י שם עוד טעם אמאי לא איבעי להו לרחקה. וביעב"ץ שם כתב טעם אחר אמאי לא קבלוה, דשמא לא רצתה להתגייר אלא ע"מ שישאנה א' מהם לאשה, ולא ה"ל גרי אמת כענין שאמרו אין מקבלים גרים כו' אשה שנתגיירה לשום איש אינה גיורת, אע"ג דלית הל' כוותיה מ"מ דלמא אינהו ס"ל הכי, ושמא מש"ה מסיק דלא איבעי להו לרחקה. ודברי היעב"ץ שלא ביאר הא דלא קבלוה כדברי שאר האחרונים הנ"ל, א"ש לשיטתו, הובאו דבריו לעיל בסמוך, דס"ל דלית דין ממזרות קודם מ"ת. וגם הרי"ף בע"י אזיל לשיטתו למש"כ בתענית שכ' תי' באופ"א מדברי תוס' אמאי לא חייש שיזדמן ממזרת ליצחק יע"ש באורך, וא"ש כיון דס"ל דלעולם שייך ממזרות קודם מ"ת. ובמרגליות הים סנה' שם כתב עוד טעם דלא קבלוה כי הריחו הא דעמלק יצא ממנה, וע"ד הא דאין מקבלים גרים מעמלק כדאיתא במכילתא. ובעיקר דברי האחרונים שתירצו דרחקוה משום שהיתה ממזרת, יל"ע בזה הלא גר שנתגייר כקטן שנולד דמי וא"כ אפי' אם היתה ממזרת מ"מ אמאי לא קבלוה מהאי טעמא, וכן מבואר באור זרוע (א' תר"ז) ולבוש (אבה"ע ד' כ"א) דכשנתגייר לא הוה ממזר דגר שנתגייר וכו', ויע' מש"נ פ' ויצא בענין ב' אחיות (אות ז') עוד בזה, וצ"ע.

ממזרים, הלא עדיין לא ניתנה תורה ולא היה אז פסול ממזרות[8], ומהאי טעמא לא קאמרי גבי אליעזר עבד אברהם יכול אפי' ממזרת או שפחה כדקאמרי גבי שאול כמ"ש תוס' שם, עכ"ד. וצ"ע, דדבריו סותרין למה שכתב בבאר שבע בסנהדרין דלא קבלו תמנע משום שהיתה ממזרת. ועוד כתב בצדה לדרך (ו' ב') להשיג על דברי המהרש"א ודעימיה דבדור המבול לא היה פסול ממזרות מדברי רש"י בפ' נח דארבעים יום הם כנגד יצירת הולד שקלקלו להטריח יוצרם לצור צורת ממזרים, אלמא דיש ממזרות קודם מ"ת, וכמו שהוא כתב בס' באר שבע הנ"ל, וצ"ע[9].

ובפרשת וישב כתיב (ל"ח ט"ז) גבי יהודה ותמר ויט אליה אל הדרך ויאמר הבה נא אבוא אליך. והקשה בפירוש הרא"ש ומושב זקנים וז"ל, וא"ת וכי איש כמו יהודה שהיה צדיק איך היה נוטה אל זונה אשר לא הכירה ואולי היתה ממזרת או כנענית וישחית זרע קדוש בה וי"ל וכו', הרי חזינן מדברי הרא"ש דחיישינן לפסול ממזרת קודם מ"ת. וכן מבואר במושב זקנים פ' חיי שרה (כ"ד ל"ג) יע"ש. וכן בעמק נקא (לר"ע מברטנורא) פ' נח (ו' י"ג).

ונמצא, דאיכא צדדים לכאן ולכאן אם שייך ממזרות קודם מתן תורה, וצ"ע לחלק בין גוונא לגוונא, ובס' מנחת מרדכי עה"ת כתב דליכא איסור ממזר קודם מ"ת מ"מ פגם משפחה מיהא הוי, ולכן מובן מש"כ המהרש"ל דממזרות הוי סיבה למניעת ברכה רק דקשיא טובא מש"כ תוס' דלא איכפת לן בהזדמנות ממזרות ליצחק. ועוד היה אפשר לחלק בין האיסור לבוא בקהל דלא שייך קודם מ"ת, ובין ה"שם ממזר"[10] שהוא קלון ופגם להוריו (וכדברי ה"ודוחק לומר" שכתב בנחל"י הובא לעיל, וכן באילת השחר פ' נח (ז' ד')), באופן דלא איכפת לן הזדמנות ממזרת ליצחק דליכא איסור ואפי' פגם על הממזרת עצמה, וכל הפגם של בני עשו כולם בני ממזרים היינו מצד אלו שהולידו אותם, אלא דעדיין צ"ע לפי"ז הך דסנהדרין הנ"ל שלא רצו לגייר תמנע משום ממזרות, וכן דברי הרא"ש הנ"ל דה"ל ליהודה למיחש שלא לישא ממזרת, וצ"ע. ואולי י"ל ע"פ מש"נ לעיל דבאמת פליגי רבוותא אם יש ממזרות בב"נ או לא, דשיטת רש"י דשייך ממזרות בב"נ[11], וה"ה קודם מ"ת, ולכן הזכיר ממזרות בפ' נח ופ' וישלח דשייך קודם מ"ת, ואילו שיטת תוס' בכ"מ דליכא ממזרות בב"נ, וה"נ קודם מ"ת ליכא ממזרות כמש"כ תוס' בתענית, והא דכתבו כן בשם רש"י באמת ליתא לדברי רש"י לפנינו כמש"כ לעיל.

אשמח לקבל תרומות והערות: אברהם הבר, דוא"ל: chayeiavraham@gmail.com

[8] וכן הק' במנחת יצחק (ה' מ"ד).

[9] ולכאורה אין טעם לחלק בין יצחק ויוסף חומר דס"ל דלא שייך ממזרות לדור המבול ותמנע דס"ל דיש דין ממזרות.

[10] ויע' באגר"מ (ח"ד אבה"ע סי' ט'), וע"ע מש"כ פ' ויצא מהא דפסחים דאמר יעקב איני מברך שנשאתי ב' אחיות, דמשמע דעצם השם ערוה שעתידה התורה לאסור הוי פגם, וע"ע בזה בתוס' ב"ב (טז:) וסנהדרין (נז:) דאיכא כיעור במה שעתידה התורה לאסור.

[11] ויע' מהרש"א קידושין (עה:), ועוד האריכו האחרונים בשיטת רש"י בזה.